

ГІСТОРЫЯ СТВАРЭННЯ І ХАРАКТАРЫСТЫКА АРХІТЭКТУРНАГА СТЫЛЮ СВЯТА-ТРОЦКАЙ ЦАРКВЫ ў ВЁСЦЫ БЕЛАЯ ЦАРКВА ЧАШНІЦКАГА РАЁНА ВІЦЕБСКАЙ ВОБЛАСЦІ

У дакладзе разглядаецца гісторыя пабудовы і асаблівасці архітэктурнага стылю Свята-Троіцкай царквы ў в. Белая Царква Чашніцкага раёна Віцебскай вобласці.

Гісторыя Свята-Троіцкай царквы пачалася ў пачатку XVI ст., калі на маляўнічым беразе возера Белае (Чарэйскае) Багдан Сапега заснаваў манастыр. Выбар месца для будаўніцтва не быў выпадковым – велічныя берагі возера стваралі не толькі натуральную абарону, але і надавалі асаблівую прыгажосць будучаму архітэктурнаму ансамблю. Стратэгічнае размяшчэнне манастыра таксама дазваляла кантраляваць важныя гандлёвыя шляхі, што праходзілі праз гэтыя землі.

Першапачаткова на тэрыторыі манастыра была ўзведзена драўляная царква, якая служыла духоўным цэнтрам для мясцовага насельніцтва. Гэта першая пабудова, хаця і сціплая па сваіх памерах, ужо тады стала важным элементам духоўнага жыцця рэгіёну. У ёй праводзіліся першыя набажэнствы, збіраліся вернікі з навакольных вёсак, фарміравалася будучая абшчына манастыра.

Сапраўдную велічнасць храмавы комплекс набыў у 1599 г., калі па ініцыятыве канцлера Льва Сапегі пачалося будаўніцтва каменнай Троіцкай царквы. Гэта рашэнне было прадываана не толькі рэлігійнымі меркаваннямі, але і жаданнем стварыць годны помнік архітэктуры, які б сімвалізаваў сілу і значнасць роду Сапегі. Белакаменныя сцены храма, якія адбіваліся ў водах возера, сапраўды далі назву не толькі манастыру, але і ўсяму паселішчу – Белая Царква.

Будаўніцтва каменнага храма расцягнулася на некалькі гадоў. Мясцовыя майстры працавалі побач з запрошанымі дойлідзямі з Полацка і Вільні. Іх сумеснымі намаганнямі стваралася унікальнае збудаванне, у якім гарманічна спалучыліся традыцыі культавай архітэктуры і элементы абарончага дойлідства.

Для будаўніцтва выкарыстоўваліся пераважна мясцовыя матэрыялы. Камень здабываўся ў навакольных камяляломнях, цэгла выраблялася тут жа, на спецыяльна арганізаванай вытворчасці. Вапна для раствора таксама выраблялася на месцы.

Асаблівая ўвага надавалася стварэнню фундаменту, які закладаўся на глыбіню больш за два метры. Масіўныя валуны, замацаваныя трывалым вапнавым раствором, стваралі надзейную аснову для будучага храма. Сцены таўшчынёй паўтара метра ўзводзіліся са змешанай кладкай, дзе чаргаваліся рады каменя і цэглы. Унутры сцен наладжваліся хады і лесвіцы, што было характэрна для абарончай архітэктуры таго часу. Фінансаванне будаўніцтва ажыццяўлялася пераважна са сродкаў роду Сапегі, хаця значны ўклад ўносілі і ахвяраванні мясцовай шляхты, і ўклады прыхаджан. Гэты народны ўдзел у стварэнні храма надаваў будаўніцтву адмысловы сэнс – царква становілася са-

праўды агульнай справай, якая аб'ядноўвала людзей розных саслоўяў.

Будаўніцтва храма садзейнічала развіццю ўсяго рэгіёну. Вакол манастыра з'явіліся рамесніцкія майстэрні, развіваўся гандаль, павялічвалася насельніцтва. Фарміраваліся мясцовыя традыцыі каменнага будаўніцтва, развівалася дэкаратыўна-прыкладное мастацтва. Манастыр паступова становіўся не толькі духоўным, але і культурным цэнтрам краю.

Да моманту заканчэння будаўніцтва Свята-Троіцкая царква ўяўляла сабой велічную пабудову, якая сёння, нягледзячы на ўсе выпрабаванні часу, дзівіць сваёй архітэктурнай дасканаласцю і манументальнасцю. Створаны працай шматлікіх майстроў храм стаў не проста культавай пабудовай, але важнай вяхой у развіцці беларускай архітэктуры, сведчаннем высокага майстэрства сярэднявечных дойлідаў.

Свята-Троіцкая царква ўяўляе сабой выбітны ўзор ранняга барока з характэрнымі элементамі абарончай архітэктуры. Гэта ўнікальная пабудова дэманструе асаблівы падыход беларускіх дойлідаў да стварэння храмавай архітэктуры, дзе гарманічна спалучаюцца велічнасць барочных форм і практычнасць абарончых элементаў. Храм арганічна ўпісаны ў навакольны ландшафт, нібы вырастаючы з берагавой лініі возера, а яго архітэктурнае рашэнне адлюстроўвае як духоўнае прызначэнне будынка, так і неабходнасць абароны ў неспакойныя часы. Аснову архітэктурнай кампазіцыі складае зальны аднавежавы храм з вялікай паўкруглай апсідай, якая не захавалася да нашых дзён. Гэта кампазіцыйная схема, уласцівая для храмавага дойлідства XVI в., атрымала тут асаблівае развіццё дзякуючы майстэрству будаўнікоў. Прапорцыі будынка старанна вывераныя: суадносіны вышыні сцен да шырыні складаюць класічнае стаўленне 1:3, што стварае ўражанне накіраванасці ўверх пры зааванні манументальнасці аблічча.

Асаблівую выразнасць будынку надае трох'ярусная чацвярыковая званіца, увянчаная плоскім купалам з чатырма люкарнамі – вертыкальнымі вокнамі, якія маюць уласныя бакавыя сценкі і дах. Кожны ярус званіцы мае свае архітэктурныя асаблівасці: ніжні – масіўны, з мінімумам архітэктурных элементаў, сярэдні – больш лёгкі, упрыгожаны пілястрамі і карнізамі, верхні – найбольш вытанчаны, з аркавымі праёмамі для званоў. Гэта архітэктурнае рашэнне не толькі стварае велічны сілуэт храма, але і служыць важным кампазіцыйным акцэнтам усяго архітэктурнага ансамбля, фарміруючы вертыкальную дамінанту, якая бачная здалёк.

Майстэрства сярэнявечных дойлідаў асабліва выразна праявілася ў канструктыўных рашэннях храма. Масійныя сцены таўшчынёй 1,7 метра ўяўляюць сабой складаную інжынерную канструкцыю. Яны не толькі забяспечвалі надзейную абарону, але і дазволілі стварыць унутры іх сістэму лесвіц і пераходаў, што было важнай асаблівасцю абарончай архітэктуры таго часу. У таўшчыні сцен уладкованы адмысловыя камеры для захоўвання царкоўнага начыння і дакументаў, а таксама назіральных пляцоўкі, якія дазваляюць весці назіранне за наваколлем.

Асаблівай увагі заслугоўвае сістэма фасаднага дэкору. Плоскасныя фасады будынка ўпрыгожаны пілястрамі і прафіляванымі карнізамі, што характэрна для стыля ранняга барока. Пілястры, якія выступаюць з плоскасці сцяны на чвэрць сваёй шырыні, ствараюць выразны вертыкальны рытм, які падкрэсліваецца вертыкальнымі цягамі карнізаў. Вузкія і высокія аркавыя ваконныя праёмы, якія выконваюць ролю байніц, арганічна ўпісаныя ў агульную кампазіцыю фасадаў. Іх размяшчэнне прадумана не толькі з пункту гледжання абароны, але і для стварэння асаблівай сістэмы натуральнага асвятлення ўнутранай прасторы.

Інтэр'ер храма вызначаўся асаблівай урачыстасцю, характэрная для барочнай архітэктуры. Малітоўная зала, перакрытая цыліндрычным скляпеннем з распалубкамі, стварала ўражанне прастору і велічы. Якляпенні абапіраліся на магутныя пілоны, якія, акрамя канструктыўнай функцыі, выконвалі важную ролю ў стварэнні ўнутранай прасторы храма. Сістэма ўнутранага дэкору, якая ўключала насценны жывапіс і ляпны дэкор, падкрэслівала духоўнае прызначэнне будынка. Роспісы, выкананыя ў традыцыях поствізантыйскага мастацтва, гарманічна спалучаліся з элементамі барочнага дэкору.

Асаблівае значэнне ў інтэр'еры мела сістэма асвятлення. Светлавая праёма размяшчаліся на розных узроўнях, ствараючы складаную гульню святла і ценю. У ранішнія гадзіны сонечнае святло, якое пранікала праз усходнія вокны, асвятляла алтарную частку, а ў вячэрні час заходнія вокны стваралі асаблівае асвятленне ў цэнтральнай частцы храма. Гэта рашэнне не толькі забяспечвала практычныя патрэбы, але і стварала адмысловую атмасферу, якая ўзмацняла духоўнае ўздзеянне архітэктуры.

Такім чынам, архітэктура Свята-Троіцкай царквы ўяўляе сабой унікальны сінтэз разнастайных традыцый храмавага дойлідства, дзе мастацкія асаблівасці ранняга барока арганічна спалучаюцца з элементамі абарончай архітэктуры, ствараючы непаўторны ўзор беларускага царкоўнага дойлідства XVI ст.

Ва ўмовах сучаснага развіцця грамадства, калі пытанні захавання гістарычнай памяці набываюць асаблівае значэнне, вывучэнне такіх аб'ектаў становіцца важным крокам у разуменні ўласнай гісторыі і культуры. Даследаванне Свята-Троіцкай царквы дазваляе не толькі захаваць каштоўныя сведчання аб унікальным помніку архітэктуры, але і садзейнічае развіццю гістарычнага краязнаўства і ўмацаванню нацыянальнай ідэнтычнасці.

Спіс літаратуры

1. Габрусь, Т. В. Мураваныя харалы. Сакральная архітэктура беларускага барока / Т. В. Габрусь. – Мінск : Ураджай, 2001. – 287 с.
2. Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі. Віцебская вобласць. – Мінск : БелСЭ, 1985. – 496 с. ; іл.
3. Кулагін А. М. Праваслаўныя храмы на Беларусі : энцыклапедычны даведнік / А. М. Кулагін. – Мінск : БелЭн, 2001. – 328 с. : іл.
4. Памяць: Гісторыка-дакументальная хроніка Чашніцкага раёна. – Мінск : Беларуская навука, 1997. – 542 с.

Азява Дар'я Андрэеўна, студэнтка 1 курса ФІТіК БДУІР, azuavadasha3.ru@gmail.com

Навуковы кіраўнік: Мікалаева Людміла Віктарайна, загадчык кафедры гуманітарных дысцыплін БДУІР, кандыдат гістарычных навук, дацэнт, Mikalayeva@bsuir.by